

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/07/vajda-barnabas---deak-iren---elek-jozsef-miert-elfogadhatatlanok-szamunkra-a-szlovakbol-forditott-tortenelemtankonyvek-04-02-11/>

Vajda Barnabás – Deák Irén – Elek József

Miért elfogadhatatlanok számunkra a szlovákból fordított történelemtankönyvek?

Csehszlovákiában 1918 óta létező gyakorlat volt, hogy az állam az országban élő nem szláv nemzetek számára olyan tankönyveket adott ki, amelyeket az „államalkotó nemzetek” szakemberei írtak, majd ezeket lefordították a „kisebbségek” számára, Csehszlovákiában német és magyar nyelvre. Ez a gyakorlat végighúzódott a két világháború közti időszakon, majd az egész kommunista korszak tankönyvkiadásán is, és jelenleg az 1993 óta létező Szlovák Köztársaságban tovább él. Igaz, a rendszer néhány ponton már nem annyira egységes, mint korábban volt, hiszen az 1990-es évek végétől (mind alapfokon, mind a középiskolákban) már léteznek szlovákiai magyar történészek által írt ún. belső fejlesztésű történelemtankönyvek.

E jelen írást az ösztönözte, hogy az utóbbi időben (2010 után) újra fokozódtak a szlovák állam részéről azok a törekvések, hogy a központosított tankönyvrendszerben a szlovákiai magyar iskolák tanulóihoz kizárólag szlovák szerzők által eredetileg szlovákul írt, majd szóról szóra magyarra lefordított történelemtankönyvek kerüljenek. Konkrétan ennek a szándéknak az eredménye a *Bada, Michał–Bocková, Anna–Krasnovský, Branislav–Lukačka, Ján–Tonková, Mária: Történelem a gimnáziumok és a középiskolák 1. osztálya számára c.* tankönyv (*Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2011*), amelynek 2013-ban immár a második része kerül az iskolákba.

Az alábbiakban összefoglaljuk azokat az érveket, amelyeket ebben a témában szeretnénk feltárni elsősorban a szlovák közvélemény felé. Az érveinket (amelyeket 2012-ben szlovák nyelven is közzétettünk, sőt a fent megnevezett tankönyv szerzőinek személyesen is elmondtunk) három részre tagoltuk: (1) *alapvető, koncepcionális megállapításokra*; (2) *szakmai-tartalmi megállapításokra*; és (3) *didaktikai-módszertani meglátásokra*.

Az alapvető, koncepcionális megállapítások között leszögezzük, hogy számunkra elfogadhatatlan és sajnálatos, hogy a lefordított tankönyvek szakítanak azzal a gyakorlattal, mely szerint a szlovákiai magyar közösség szakemberei (történészek, tanárok, tankönyvszerkesztők) készítenek szlovákiai magyar történelemtankönyveket. A szlovákiai magyar történelemtankönyv-írás (melynek kezdetei visszanyúlnak az 1960-as évekig, ld. például a Pedagógiai Kutatóintézetben Párkány Antal, Kissling Eleonóra és mások munkásságát) kezdettől, és 1989 után is, magyar és szlovák szakemberek fejlesztő együttműködésén alapult. A mostani lefordított tankönyvek szembe mennek a szlovákiai magyar szakemberek közreműködésével készülő korszerű történelemtankönyvek koncepcionális igényével.

A szakmai-tartalmi megállapítások között a következő fő érveket soroljuk fel.

Megállapítható, hogy a lefordított tankönyvek tartalmi szempontból többnyire megfelelnek a gimnáziumok és középiskolák számára a könyv kiadásának pillanatában meghatározott állami művelődési program („ISCED 3 Dejepis”) követelményeinek. Megállapítható ugyanakkor az is, hogy ezek a tankönyvek nem felelnek meg azoknak a

Vajda Barnabás – Deák Irén – Elek József: Miért elfogadhatatlanok számunkra a szlovákból fordított történelemtankönyvek?

didaktikai elvárásoknak, amelyeket a szlovák állami művelődési program szerzői határozottan és részletesen megfogalmaztak. Itt elsősorban és összefoglalóan az ismeretközpontú tanulásról a kompetenciaalapú tanulás irányába való elmozdulás hiányát lehet felróni.

Megállapítható, hogy tartalmi és formai szempontból a tankönyvek magyar fordítása 99%-ban az eredeti szlovák tankönyvek fordításai, vizuális-szerkezeti szempontból 100%-osan a szlovák eredetit tükörszerűen követő szerkesztései. Az egyetlen eltérés a magyar nyelvű tankönyvek végén (az 1. résznek a 272-273. oldalán) található földrajzinév-regiszter. Ezzel kapcsolatban megállapítható, hogy szakmai és nyelvi szempontból e tankönyvek magyar fordítása és lektori ellenőrzése nagymértékben megfelel a magyar tannyelvű gimnáziumok és középiskolák igényeinek és színvonalának. Ez a lefordított tankönyvek egyetlen erénye: tudniillik az, hogy az 1989 előtti korszakhoz képest ezek sokkal szakszerűbb magyar nyelvű fordítások.

Megállapítható, hogy a lefordított tankönyvek a történelmi eseményeket, benne a magyar történelmet is szláv, illetve szlovák szempontból tárgyalja. Például az 1. könyv VI. fejezetében (A középkori Magyar Királyság, 128-159.) a tankönyv az összes történelmi eseményt szláv, ill. szlovák szempontból értelmezi, a történelmi események hangsúlyait a szlávok, ill. a szlovákok történelmére helyezi, miközben a könyvben aránytalanul kevés helyet kap a magyar történelem. Ez a jelenség a tankönyv összes didaktikai összetevőjében megnyilvánul, tehát a leíró szövegben (pl. 137-138., 148-149.), a forrásokban (Dubnicai krónika, 131., Nagyszombat privilégiuma, 137.), a térképeken (pl. 133., 140.) és a képanyagban is (pl. nyitrai vár, 129.). Ez visszatérés az 1950-es évekbe, és merőben idegen a mai magyar történelemtankönyvek szemléletétől.

Az itt taglalt tankönyv a történelmi jelenségeket leszűkíti a szlovák szempontból releváns eseményekre és földrajzi térre, ami ellentétben van azzal, hogy a magyar közoktatás történelemtanítása kitekint az egész kárpát-medencei magyar vonatkozású eseményekre és térségre. Ennek az elvnek az alkalmazása oda vezet a tankönyvben, hogy olyan részek hiányoznak belőle, amelyek hagyományosan minden magyar nyelvű történelemtankönyvben szerepelni szoktak. Néhány példa a hiányok közül: a magyar őstörténet, Szent László és Könyves Kálmán uralkodása, a tatárjárás és az oligarchák időszaka, a Hunyadiak törökellenes küzdelmei, a Nándorfehérvár melletti jelentős diadal, a Jagellók kora, a történelmi mérőföldkönek számító mohácsi csata csak egy mondattal szerepel, hiányos a három részre szakadt ország története, Erdély jellemzése, a török kor, Rákóczi szabadságharca is mellékes, és az 1711 utáni időszak is hanyagul kezelt téma.

Ezzel kapcsolatban megállapítható még, hogy a Szlovák Köztársaság mai határainak berajzolását a XI. vagy XVI. századi geográfiai állapotot rögzítő térképekre súlyos szakmai hibának tartjuk (133., 234.). Ugyanennek a geográfiai leszűkítésnek többek között az a következménye, hogy úgy tűnik, mintha a reformáció és az ellenreformáció csak a mai Szlovákia területén zajlott volna.

A szlovákiai magyar közösség szakértői szerint a lefordított tankönyvek azért is elfogadhatatlanok, mert a magyar tanulók ezekből nem ismerhetik meg őseik múltját. Ezek a könyvek azt sugallják, hogy az események csak a mai Szlovákia területén, csak a szlovák személyiségek körül forogtak, s bár magyarul tanulhatjuk történelmünket, a nemzeti történelem nagy részét hivatalosan is kihúzták a tananyagból. További probléma, hogy sok esetben alapforrások hiányoznak a tankönyvből, amiket másod-, illetve harmadrendű forrásokkal helyettesítettek. A magyar történelmi törzsszöveg hiányosságából adódik, hogy a fontos források, amelyeket elemezni lehetne, nem kaptak helyet a könyvben. A könyvek

Vajda Barnabás – Deák Irén – Elek József: Miért elfogadhatatlanok számunkra a szlovákból fordított történelemtankönyvek?

kizárólag szlovák szempontból vizsgálják az egyes témákat, sok esetben manipulált módon, így ezeket a könyveket még a szlovák tanulóknak sem javasoljuk, nemhogy a magyaroknak. E könyvek születése és erőtetése mögött egy olyan törekvést vélünk felfedezni, amely a szlovák és magyar közösség közeledését úgy kívánja megoldani, hogy az utóbbi ne ismerje meg valódi múltját, helyette egy manipulált verziót kapva hosszútávon hajlandó legyen identitását feladni.

Harmadikként a didaktikai-módszertani meglátásainkat soroljuk fel.

Megállapítható, hogy a lefordított tankönyvek módszertanilag nem folytatják azokat a progresszív szlovákiai történelem-tankönyvi fejlesztéseket, amelyek 1989 után megtörténtek. Ekkor Szlovákiában egyfelől fokozatosan csökkent a törzstananyag, másfelől javult a tankönyvek didaktika apparátusa. (Ld. például az Orbis Pictus Kiadó által jegyzett sorozatot, vagy a SPN magyar nyelvű tankönyveit 2006-ból és 2007-ből.)

Számunkra elfogadhatatlan, hogy ezekben a tankönyvekben kizárólag szlovák nyelvű térképek szerepelnek. A szerkesztők változtatás nélkül átemelték a szlovák nyelvű térképeket a magyar nyelvű tankönyvbe (néhány kivételtől eltekintve, amikor a térképhez magyar nyelvű jelmagyarázatot illesztettek), ami visszalépést jelent az 1950-es évekbe, mivel akkoriban volt ez eljárás a csehszlovákiai, egyébként magyar nyelvű tankönyvekben. Ebben az értelemben a tárgyalt könyv kétnyelvű tankönyvnek számít, miközben semmilyen pedagógiai ok nem indokolja, hogy a térképeken a települések, folyók, közigazgatási egységek nevei stb. szlovákul szerepeljenek. Megjegyzendő, hogy 1989 után a szlovák eredetiből fordított tankönyvekben mindig magyarra fordított névállományú térképek szerepeltek (ld. például az Orbis Pictus sorozatot).

A mostani torz helyzetből két probléma adódik. Egyfelől semmilyen pedagógiai cél nem indokolja, hogy a magyar tanulók szlovák nyelvű történelmi térképekkel dolgozzanak. Másfelől, ha a tankönyvszerzők azt feltételezik, hogy a térképek csupán illusztrációként szolgálnak a könyvben, és a tanulók nem fognak ténylegesen dolgozni a térképekkel, akkor a térképeknek megszűnik a pedagógiai funkciójuk.

Elfogadhatatlan továbbá, hogy a tankönyvek Olvassuk el, nézzük meg! c. rovataiban kizárólag szlovák nyelvű ajánlott szakirodalom szerepel. A szerkesztők változtatás nélkül átemelték az eredeti szlovák tankönyvben közölt szlovák nyelvű ajánlott irodalmat a magyar nyelvű tankönyvbe. Teljességgel életszerűtlen, és semmilyen pedagógiai céllal nem indokolható, hogy ezek a könyvek a tanulóknak szlovák nyelvű irodalmat ajánljanak. A helyzetet súlyosbítja, hogy az ajánlott irodalom között szlovák történelmi szakkönyvek és folyóiratok szerepelnek, amelyeknek nemcsak beszerzése nehéz, hanem értő elolvasása is meghaladja az átlagos szlovák és magyar tanulók képességét.

A lefordított történelemtankönyvekben külön fejezetet képez a földrajzi nevek használata. Ezzel kapcsolatban számunkra elfogadható az a mód, ahogy a tankönyv a földrajzi nevek kétnyelvűségét kezeli a 272-273. oldalon, a tankönyvben található földrajzi nevek szótárában. Ugyanakkor teljesen érthetetlen számunkra, ahogy a tankönyv a földrajzi nevek kétnyelvűségét a tankönyv belsejében kezeli. Elfogadhatatlan, és semmilyen pedagógiai elvvel nem indokolható, ahogy a tankönyv 1. részében teljes terjedelmében: tehát a leíró szövegben, valamint a didaktikai apparátusban (forrásokban, kérdésekben, feladatokban, képaláírásokban és a térképeken is) kezeli.

A folyamatos szövegben előforduló földrajzi neveket a magyar megnevezés után zárójelben szlovákul közli, általában egyszer, az első alkalommal, miközben a szabály nemcsak a mai Szlovákiára, hanem az egyéb (például nyugat-európai) földrajzi nevekre is vonatkozik. A földrajzi neveknek ebben a tankönyvben tapasztalt közlési formája

Vajda Barnabás – Deák Irén – Elek József: Miért elfogadhatatlanok számunkra a szlovákból fordított történelemtankönyvek?

feleslegesen bonyolulttá és terheltté teszi a szöveget, és nem szolgál semmilyen pedagógiai célt. Példa az efféle közlés túlzó mértékére a 38. vagy a 112. oldal, ahol a szöveg kb. 10%-a szlovák földrajzi nevekből áll. Ráadásul olyan szövegekben, amelyek szövegek eleve igényes nyelvezetűek, és amely szakszövegek amúgy is sok latin vagy görög szakkifejezéssel vannak megtűzdelve. Mindennek az a következménye, hogy a tanulóknak egy bonyolult, zárójeles betoldások tömkelegével megtűzdelte szöveget kell feldolgozniuk. Ez a kihívás csak a magyar anyanyelvű tanulókat érinti, vagyis nekik nemcsak a szöveg megértésével kell megküszködniük, hanem a földrajzi nevek túlzúsúfoltságával is. A pedagógiai gyakorlatból tudható, hogy a tanulók legtöbbször nem a folyamatos szövegben tanulják a földrajzi nevek szlovák megfelelőit, hanem külön, a tankönyv végén található jegyzékből.

Végezetül megállapítjuk, hogy számunkra nem kielégítő a lefordított tankönyvek didaktikai apparátusának jelentős része, mivel ezek jelentős része nem esett át szakszerű taxonomizációs átalakításon. A didaktikai apparátus a tankönyvnek minden olyan egységét és vonatkozását jelenti, ami a tananyag tényleges megtanulását segíti elő. A taxonomizációnak érintenie kell(ett volna) a tankönyv leíró szövegétől kezdve a forrásközlés módján át, továbbá a kérdéseken és feladatokon át a képfeliratokig mindent. Jelen tankönyvben mélyebb elemzés nélkül is megállapíthatóak a didaktikai apparátus alábbi hiányai: a túl hosszú mondatok és az idegen szavak gyakorisága; a kérdések és a feladatok keveredése, tisztázatlansága; továbbá az, hogy a kérdések és a feladatok rendszerint a legalacsonyabb kognitív szinteken állnak, azaz egyszerű igen-nem feleletet várnak a tanulóktól, vagy a tankönyvszerzők nem fogalmazzák meg világosan, hogy a feladatok megoldásával kapcsolatban milyen cselekvést várnak el a tanulóktól.

Mindezek alapján határozottan úgy gondoljuk, hogy a tárgyalt lefordított szlovák tankönyvek a magyar tannyelvű iskolák számára nem alkalmasak, és azoknak a szlovákiai magyar tannyelvű iskolákba való bevezetése ellen határozottan tiltakozunk. A 2013-as év folyamán a szlovák oktatási hatóságok arra készülnek, hogy nagymértékben megújítják a történelem állami művelődési program tartalmát és követelményeit. Ez azt fogja jelenteni, hogy át kell majd dolgozni nemcsak az iskolai művelődési programokat, hanem az állam új tankönyvek sorozatát fogja megpályáztatni, majd megírtni. Erre való tekintettel esélyt látunk arra, hogy 2013 után a lefordított tankönyveket kivonják a forgalomból, és a szlovákiai magyar tanulók kezébe tartalmilag és módszertanilag is korszerű tankönyvek kerüljenek.